

A TRANZSCENDENS ÉS A REÁLIS REMÉNY LIMESÉN

(LIMES, Nemzetpolitikai Szemle 1989.1. főszerkesztő Molnár Gusztáv)

A Társadalomtudományi folyóiratok szerkesztői a mögöttünk hagyott évtizedekben nem törekedtek arra, hogy határozott szerkesztési elveket és értékkritériumokat fogalmazzanak meg induló lapjukban. Természetesen megfogalmaztak közlési korlátokat és tendenciákat, de ezek főként technikai jellegűek voltak. A humántudományok területén érvényesített szűk keresztmetszet közléspolitikája megteremtette a neki megfelelő gyűjtőlapokat. Így bár szép számmal akadtak olyan kiadványok, amelyekben izgalmas és főleg merész írások tucatjait élvezhette a szomjúhozó közönség, de konzisztens értékeken nyugvó periodikára nem lehetett. Valamennyi lap mindenkihez kívánt szólni. A Limes szakít ezzel a jelenséggel, s ezzel visszatér az 1948 előtti hagyományokhoz. A Limes annak az eltűntetett folyóiratformának az egyik új képviselője, amely új és új számaikat is nyugodt szívvel kézbevehetjük, hogy előzetesen belelapoznánk, ugyanígy anélkül is tudhatjuk, hogy mit találunk a sűrűn szedett oldalakon.

A Limest nem ezzel a most megjelent első számmal alapították meg szerkesztői. Ez már csak egy folyamat kényszerű újraelkezdése, amely még a komor 1985-ös évben Bukarestben kezdődött. Az a bátor kis szellemi műhely, amelyet a főszerkesztő, Molnár Gusztáv hozott létre, alakította ki azt a koncepciót, amelynek folytatásáért érdemes volt a kényszerű emigrációban folyóiratot indítani.

A lap szellemileg és hangulatilag is legizgalmasabb része a Limes-kör vitaanyagának közreadott részletei. Hangulatilag azért, mert a bátor társalkodók szó szerint a sorokkal játszottak akkoriban. Ez azonban abban a léthelyzetben, amikor evidenciaként lehetett kimondani azt, hogy „ránk mint partnerekre ebben az országban nincs szükség”, közömbös tényező volt. Ebben a vitában körvonalazódott az a helyzetelemzés, amelyen a mostani folyóirat ars poetikája is nyugszik. Molnár Gusztáv véleménye szerint ugyanis megszűntek a kisebbségi és a

nemzetiségi létformákra jellemző cselekvési és az ehhez kapcsolódó ideológiai alternatívák. Lehetőség híján kizárólag a múlt és a jelen „közömbös értelmezése”, vagyis az ideologizáló helyett az értelmező szembenézés maradt. Az erdélyi magyarság 1948 utáni történelmének rideg esszenciája pedig az, hogy minden jószándék és tisztas cselekvési koncepció dacára nem történt semmi. 1948 után ugyanis megszűnt Romániában a történelem. A totalitarizmusnak ugyanis nincs valóságos történelme, így a valós cselekvési alternatívákra sincs lehetőség. Románia és az egész tágabb régió történelemnélküliségében az egyetlen értelmes lehetőség a benünket Európához kötő magyar liberális hagyományok vállalása maradt. Az adott helyzet kiúttalanságával pedig szembe kell helyezni azt a „transzcendens reményt”, amely a történelemben mindig benne rejtőző, nem racionalizálható lehetőségeket célozza meg.

Molnár Gusztáv okfejtésének vitatása során felmerült ellenérvek: az erdélyi magyarság sajátosságának teljes figyelmen kívül hagyása (Fábián Ernő), az 1948 utáni helyzet értékelésének és a gazdasági tényezők negligálása (Balázs Sándor), az értelmes cselekvés alternatívájának elvetése (Balázs Sándor, Bíró Béla, Fábián Ernő), a liberalizmus közép-európai adaptálhatóságának problematikája (Salat Levente, Lőrincz Csaba) - még jobban érzékeltek, hogy a felvetett ellenérvek jogosultsága ellenére is lehetetlen 1985-ben kisebbségi vagy nemzetiségi stratégiát kidolgozni Romániában. Ehhez ugyanis a legelemibb feltételek sem adtak. Ami azonban ezt a vitát a hazai olvasó számára igazán egyedivé teszi, az a sajátos erdélyi helyzet, hogy egy marxista gondolkodó (Balázs Sándor) egy liberállal (Molnár Gusztáv) közös szellemi műhelyen belül keresi a romániai magyarság helyzetéből levonható következtetéseket. Európa más ferályán eszmeileg ilyen távol álló egyéneket legfeljebb közös vitára lehet felkérni. Ezt a szituációt fogalmazza meg plasztikusan Fábián Ernő. „...mi a saját bőrünkön érezzük nemcsak a kisebbségi autonómia, hanem egyáltalán az autonóm életlehetőségek és a totalitarizmus közötti kibékíthetetlen ellentétet. Ezért van az, hogy nálunk ebben a kérdésben még a marxisták és a nem marxis-

ták is minden további nélkül egyetértének.”

Négy évvel a fenti gondolatok megvitatása után, már túl a transzcendens reményen, a realizálható remény perspektívájában, Molnár Gusztáv imígyen bocsátja útjára Nemzetpolitikai szemléjét: „A 'nemzetiségi' és a „kisebbségi szóhasználat elhagyása nem csupán stíliserkés. Tükre annak a csendes szemléleti forradalomnak, amely most zajlik bennünk, közel és távol élő magyarokban. Túl sokat szenvedtünk, túl sok igazságtalanságot voltunk kénytelenek elviselni ahhoz, hogy mos anakronisztikus nemzetállamokba való beilleszkedés régi és új technikáin törjünk a fejünk. Rajtunk már csak egy olyan, nemzetállami struktúrákat és beidegződéseket meghaladó európai átrendeződés segíthet, amelyben nemzeti mivoltunk, a kárpát-medencei magyarság egészének nemzeti mivolta szabadon megélhető, amelynek legfőbb jellemzője: az országhatárok fölött átnyúló nemzeti és európai összetartozás szabadsága.” Ezt a bevezető gondolatot - az európai magyarság szükségességét - a hagyomány tekintélyével támasztják alá az Atlantisz c. rovatban Cs. Szabó László és Magyarországon alig ismert kiváló erdélyi esszéista, Szenczei László írásai, amelyek a konvenciókat nem ismerő, független emberi értelem és a „katolikus”-azaz partikuláris érdekek felett álló - magyarságot állítják példaértékűnek.

A Limes gerincét három, egy-egy tematikai egység köré csoportosított rovat alkotja. Az elsőben - Nemzet és demokrácia - Szabó Miklós, Dénes Iván Zoltán és Molnár Gusztáv 1989-ben elhangzott egy-egy előadásának írásos anyagát olvashatjuk. (Dénes és Molnár előadásai a tavaly Szegeden lebonyolított Bibó emlékkonferenciára készültek.) Mindhárom esszé, bár eltérő nézőpontból, a magyarországi demokratizálódás lehetőségeit és veszélyeit járja körül. Szabó, miután a nemzeti gondolat eszméi kizárólagosságának veszélyeire rávilágít - könnyen vált és válhat ugyanis konfliktustagadó konzervativizmussá -, definiálja a modern politikai társadalmat. Ez ugyanis a társadalom különböző szintű közösségeinek olyan komplexuma, mely közösségek különböző politikai értékek melletti elkötelezettsége és a különböző kulturális örökségekben való osztozkodás alapján jönnek létre. A magyarság mivel egységes politikai közösség, így az egymással demokratikusan mérkőző erők

ennek a magyar nemzeti közösségnek eliminálhatatlan részei. Dénes Iván két létező veszélyes ideológiai irányzatot vázol fel, amelyek a liberalizmussal szemben definiálják önmagukat. Az antiliberális konzervativizmus - amely az MSZMP konzervatívjai (1989 tavasza!) - és az antiliberális egalitarianizmus - amely az un. harmadik út híveiben talált követőkre. Közös veszélyük az egyén kiskorúsítása és fiktív közösségi érdekeknek való alárendelése. Előttünk álló perspektívaként a liberalizmus és a demokrácia bibói értelmezésű kombinációját látja, amely egyaránt tartalmazza az uralom visszaszorítását, a kisebbségek védelmét és a többségi akaratképződés lehetőségét. Molnár Gusztáv okfejtésében Bibó és Jászi koncepcióját a liberális tradíciók belül a radikális demokratizmusba (liberális szocializmus) sorolja. Elválasztja így az európai és a magyar klaszrikus liberalizmus hagyományaitól, amelynek a szerző érezhetően híve. Szemben Dénes Ivánnal Bibó szocialisztikus elemeket is elméletébe építő eszmerendszerét rövidtávon nagyon vonzóznak, de hosszútávon kivitelezhetetlennek tartja. A „gyakorlat próbáján” el fog vérezni véleménye szerint. Molnár esszéjét - mivel a zóveget még 1987-ben, Bukarestben vetette papírra - azzal az aktualizált reménnyel egészíti ki, hogy a Magyar Demokrata Fórum, amely a népi tábor tömöríti, el tudja kerülni a „radikális népiség” csapdáját és a liberalizmust, a szabadságpártiságot igazi nemzeti ügyvé tudja tenni.” Amennyiben ugyanis a nemzeti érzés mint az emberi felszabadulás ügye jelenik meg szemben az önpusztítással, bosszúvágygal, történelmi szerepet tölthet be Magyarországban.

Találó névvel - Oldás és kötés - illeték a szerkesztők azt a rovatot, amelyben a huszadik századi magyar történelem ismert neurealgikus pontjáról, a zsidókérdésről olvashatunk három olyan szerző tollából, akik - eufémisztikusan szólva - bőrükön érzik a problémát. Erdélyi Ágnes önreflexív elmélkedése még az 1980-ban „meg nem jelenített” Bibó Emlékkönyvben jelent meg. Erdélyi Ágnes önvizsgálata, zsidó származásából eredő érzékenysége összetevőinek és következményeinek szenvedélyes, de bátor feltárása példa értékű és kortól függetlené teszi a rövid kis írást. „Most végre fölfogtam, hogy ebből az egészből, ami itt van, tudnillik az 1945-ös felszabadulás és a magyar társadalom ehhez való viszonyulásáról

van szó (B.I.) - semmit nem érthetek, amíg nincs igazán közöm ahhoz, amiből lett. Hiába kötődöm a tájhoz, nyelvhez, irodalomhoz, ha egyszer nem kötődöm a közösséghez." Erdélyi Ágnes vallomása értékes adalékot szolgáltat a korábban marxista, magyar zsidó intellektüelek útjáról az ellenzékiességhez, amely először főként ideológiai szinten realizálódott, és csak utána ébredtek rá a magyar társadalom tradícióiban rejtett demokratikus értékekhez való kötődés szükségességére. Másrészt etikai tartalma el kell, hogy gondolkottassa mindazokat, akik a helyzet kényszere okán látens előítéletekkel közelednek egymáshoz - pro és kontra. Nem arról van szó, hogy kitöröljék egyszer és mindenkorra ezeket az előítéletes monsztrákat a tudatból. Ez az európai kultúra közel másfélszáz éve alatt még nem sikerült és bár most több reménnyel szemlélhetjük az eljövendőt, nem remélhetünk gyors megoldást. Ennek ellenére feltétlenül fontos tudatosítani azt, hogy ezek az irracionális, tudatalatti befészkelődött előítéleteink léteznek. Tudni kell a bennünk lakozó kór mibenlétéről, hogy védekezni lehessen ellene. És akkor remélhetőleg kritikus helyzetekben is az európai kultúra humánus hagyományából belénkívódott rációé lesz a döntő szó.

Barna Imre is Erdélyihez hasonlóan, ha nem is olyan plasztikusan, vall saját zsidóságának megéléséről. Ő Olaszországban ébredt rá arra, hogy van lehetőség a hovatartozás vállalására Magyarországon is. A többezer éves Itáliában ugyanis mindenki úgy olasz, hogy először firenzei, velencei, milánói stb... Ugyanis ott mindenki elsősorban a HELY-hez tartozik. „Budapesti hazafi vagyok” - oldja föl magában a szerző az emészthető dilemmát. És itt egy elméletileg és a magyar demokrácia szempontjából gyakorlatilag is fontos kérdésen érdemes elgondolkodni: Mennyiben oka térségünk nacionalizmusainak az a probléma, hogy az urbanizációs ütemét nem követte, sőt nem is követhette a helyi önkormányzatok kiépülése, amelyek keretében az egyén igazán otthon érezhette volna magát? Így térségünkben, a szűkebb közösségnélküliség folytán a közösség átélése csak az elvont, „össz nemzeti” szinten adódott. Ilyen társadalomban mindig nagyobb esélye van a manipulálhatóságnak, az elvont szimbólumok értékének irracionális eltúlzására.

A párizsi Kende Péter a tőle megszokott

higgadt és elemző tanulmányának fő következtetési vonala a következő: A zsidóság asszimilálódásának elmaradását hazánkban nemcsak a magyar társadalom polgárosodásának anomáliái okozták, hanem a zsidó „idegenszerű mibenléte”. A tartós üldözés - a másfélszáz éves gettósors - mássá tesz egy egész kollektívumot is. (Pl. kialakulnak a hátrányok túlkonpenzálásának a jegyei és a túlbizonyítási törekvés.) Magyarország nem vizsgázott rosszabbul a zsidók asszimilációjában, mint a térség többi országa. „Véleményem szerint a zsidóságot a mai Magyarországon a maga 'sajátos érzékenysége' ... teszi a többiekétől elkülöníthető csoporttá. „Másképp” a zsidóságnak „bizonyos csökkent 'nemzeti' érzékenysége” másrészt az egyetemes elvek iránti fogékonysága is erősíti ezt a tényt. Problémát a szerző a kérdés megoldásának eddigi koncepciójában látja. Az egyenmősítés ugyanis lehetetlen. El kell fogadni a mások másságát, „mert az emberélet törvényei szerint arra vagyunk itélve, hogy tömegesen éljünk együtt olyanokkal, akiket - nem szeretünk.” Kende Péter rokonszenves és szellemes eszefuttatásából azonban nem tűnik ki kellőképpen az a paradoxon, hogy a magyarországi zsidóság egy jelentős része - természetesen rossz tapasztalatain „okulva” - el akarja felejtetni származását. Ez pedig kettős ellenállásba, a befogadó közeg és a másságukat felvállaló zsidóság ellenállásába ütközik. Így egy sajátos, de semmiképpen nem előnyös pathhelyzet alakul ki.

Az említett harmadik rovatot - a szerkesztők nem adtak címet, de a tartalomjegyzékben jól láthatóan elkülönítették - három az erdélyi magyarság helyzetéről és lehetőségeiről szóló írás alkotja. Ezek december 22-e után sem veszítették aktualitásukat, sőt most tölthetik be igazán szerepüket. Antal G. László álnéven publikáló szerző - aki egyébként kiváló hazai tudományos szakember - átfogó és szakszerű ismertetést írt az erdélyi magyar kisebbség jogfosztottságának tényeiről. A hűz oldalt kitevő demográfiai statisztikákat tartalmazó táblázatok pedig jól kiegészítik a Medvetánc könyvek sorozatban megjelent Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről c. összefoglaló anyagot. A szerző két módon - a természetes szaporulat adataira építve és az erdélyi magyar keresztény egyházak adatai alapján - is kiszámolta a romániai magyar létszámát. Mindkét módszer megközelíti

tően 2.100.000 főt eredményezett.

Ábel Béla és Erdélyi Sándor (az álnév egy ismert erdélyi társadalomtudóst takar) kiadásra váró könyveiből közölt két részlet a Limes-vita ismertetése során már említett reménytelen helyzetet járja körül. Mindketten a román állami nacionalizmus kifinomult, sok ködösítő taktikai elemet tartalmazó balkáni kisebbségi politikáját veszik számba, és vonnak le belőle lehetséges stratégiai következtetést. „ A Dimbovite-parti nacionalizmus tehát a huszadik században kétszer is lóvá tette a világot, beleértve ebbe magát a sarjadzó román demokráciát is.” - írja Ábel. Erdélyi pedig a szocialistára maszkírozott totalitárius nacionalizmus taktikázását tekinti át 1948-tól, és kimutatja, hogyan váltotta fel az „együttélő nemzetiségek közötti egyenlőség” frázisát az „egyöntetűség” hírdetése, amely már nem a jogokra, hanem a kötelességekre helyezi a hangsúlyt. Ezek ismeretében már a napi politikai szinten érdeklődő olvasó is megértheti azt a csapdát, amellyel az erdélyi magyarság szemben áll: A forradalom utáni átmeneti, képlékeny helyzetet minél gyorsabban ki kell használni arra, hogy az elsorvasztott magyar kultúra és oktatás intézményes feltételeit megszerezzék. Egy megerősödött román állammal az alkudozás ugyanis nem sok sikerrel kecsegtet. A sietés, az azonnali visszaszerzés azonban kiváltja a helyi románság ellenállását, mint azt Marosvásárhelyen tragikus formában láthatjuk.

Az Interjúk, dokumentumok rovatban Balogh Júlia által készített beszélgetést olvashatunk Rónai András professzor Nagyszébenben töltött gyermekkorának emléktöredékeiről. Ebben a rovatban adta közre Molnár Gusztáv az első erdélyi verses számizdatfüzet anyagát. A maró gúnnyal és keserűséggel megfogalmazott verses vádhalmoz a Magyar Népi Szövetség baloldali, kommunista vezetőit pellengérez ki kíméletlen megfogalmazásokban. Íme egy példa a sok közül a Balog Edgár első éneke c. versikéből:

Hitvány alak vagyok,
Egész Erdély tudja,
Kifelé áll innen
A szekereim rudja.

Vagy a másik „közkedvelt” baloldali ideológusról, Bányai Lászlóról imígyen szólt a fáma:

Székelyek sírján ő az átkos
Halált jelző fekete zászló
Nevét soha ne felejtsetek
Baumgarten-Bányai László.

A közreadó maga is felhívja a figyelmet a versekben észlelhető túlzásokra, ugyanis itt a politikából kiszorított, kisebbségi magyarsághoz fordultulduhefordult ilyen agresszív módon a „cselekvő” baloldali magyarok politikája ellen. Csak sajnálni lehet, hogy Molnár Gusztáv egy előtanulmányban a mögöttes szituációt nem világította meg részletesebben, hiszen a szélsőséges indulatok valószínű okaira az ebben a kérdésben tájékozatlan hazai olvasó számára rá kellett volna mindenképpen mutatni. Másrészt a versekben szereplő személyekről fontos lett volna rövid biografikus jegyzeteket készíteni.

A Figyelő rovatban Borsi Kálmán Béla kitűnő és követendő módszerű recenziótanulmányára szükséges felhívni a figyelmet. Francisc Pacurariu Románok és magyarok a történelem sodrában c. esszékötetének beható elemzése ugyanis a magyar tudományos közéletben eddig nem követett mintát ad. Amellett, hogy feltárja a neves román szépirodai történeti ihletésű munkájának szemléleti torzulásait, rámutat azokra a szociálpszichológiai tényezőkre is, amelyek ezeket motiválták, s talán a recenzióknak ez a legfontosabb érdeme. Felhívja ugyanis a figyelmet arra a tényre, hogy a román nemzeti ébredés hajnalától (a XVIII. sz. vége) az ezt hordozó erdélyi román értelmiséget egy máig meghatározóan létező kisebbségi érzés tartotta hatalmában a magyar nemességgel és a többi erdélyi kiváltsággal szemben. Az erdélyi román értelmiség tudatában az a tény, hogy nem tudott az általa is oly hön áhított nemesi alkotmányos kiváltságok sáncán belül kerülni, ellenhatásként egy erős kompenzáló agressziót váltott ki, amelyet eleinte a magyar nemességre, majd később a magyar elite - köztük a magyar kisebbség elitjére is - átvittek. Ezt az élményt növelte csak 1940 traumája, amelynek hatását a magyar-román kapcsolatokra még nem dolgozták fel a magyar történészek sem. Ennek a látószög-torzulásnak a mibenléte figyelhető meg annál a Pacurariunál is, akinek érvelésében nem található meg az ósiség teremtette jogelsőség, és aki több esetben is rokonszenven tekint az erdélyi magyar kultúrára. Külön érdeme a kritikának, hogy megérteni

s nem ítékezni akar. A recenzens az alapos műkritika végén elgondolkodtató kérdéssel fordul a magyar írástudó elithez: Vajon „érzékeli-e, hogy jelenleg minden jószándéka ellenére a magyar hozzáállás sem alkalmas a román görcsök enyhítésére? Mivel belőle is hiányzik a tényleges nyitottság, amelyben az empátia igénye és az erre alapozott párbeszéd gyakorlata egyaránt megjelenik?”

A Figyelő rovatból még kiemelkedik Gyömrői István hiánypótló tanulmánya a „független” szlovák államról és a vichyi Franciaországról. Ez utóbbi kapcsán szembesülhetünk azzal a ténnyel, hogy Petain marsall és totalitárius rezsime szinte osztatlan népszerűségnek örvendett, és a vesztes franciák többsége parlamentarizmus ellenes volt a háború alatt. Ebből pedig egy megszívlelendő következtetés adódik számunkra: a demokráciáért való küzdelem nem egy félidőből álló meccsen dől el.

A Limes izgalmas szellemi kalandot ígér a továbbiakban is, feltéve ha a szerkesztők beváltják a lap hátoldalán jelzett számelőzetesüket. Bár tudom, hogy nem a szerkesztők kezében van a megoldás kulcsa, mégis meg kell jegyezmem, hogy a jóval több mint félezer kéziratoldal egy számba való megjelenítése egy kicsit az recenzens kínzását is szolgálta. Különösen, hogy a betűméret kisebb az átlagosnál. A Limes első számában ugyanis majdnem három „Limes”-nyi anyag van belesűrítve. Ez persze a magyar kultúra anyagi szűkösségét mutatja, hisz így sokkal olcsóbb a technikai kivitelezés, mint a havi vagy a kéthavi lapforma esetén. Abban csak reménykedni lehet, hogy egyszer a magyar periodikák többsége is visszatér majd ehhez az 1948 előtti bevált módszerhez, amelyet a Limes szerkesztőségének is csak kívánni tudunk.

Bellavics István